
Finns det historiska skäl att tro att Jesus uppstod från det döda?

I fråga om historiciteten i Jesu uppståndelse har den amerikanske teologen och filosofen Gary Habermas utvecklat en metod som han kallar för ”*The Minimal Facts Approach*”.¹ Den innebär att man utgår från fakta som så gott som alla forskare inom området accepterar – även starkt kritiska ateistiska forskare. Dessa fakta ska vidare ha stabila bevis som backar upp dem från flera oberoende källor. Genom att använda denna metod vill Habermas granska huruvida det kan anses troligt att utgående från fakta som nästan alla historiker accepterar dra slutsatsen att Jesus verkligen, på ett fysiskt sätt, uppstod från det döda.

Av: Tore Jungerstam

Innan vi granskar vilka fakta Habermas använder behöver dock uttrycket ”historisk säkerhet” kommenteras. Det finns nämligen ingenting som en historiker kan bevisa så fullkomligt att en annan möjlig tolkning inte på något sätt kan försvaras. I stället rör han eller hon sig på en skala mellan mycket osannolikt till mycket sannolikt. Det finns knappast någon enda fråga inom historisk vetenskap där precis alla forskare är av samma åsikt.

FYRA FAKTA PLUS ETT

Habermas utgår i sitt arbete från totalt fem olika fakta som han granskar. Vad gäller de fyra första omfattas dessa av i praktiken

alla forskare på området, medan fakta nummer fem omfattas av en betydande *majoritet* av forskarna, ca 75 procent.² Dessa är de fem fakta som Gary Habermas anför:

1. Jesus dog genom att bli korsfäst.
2. Jesu lärjungar var övertygade om att han uppstod och uppenbarade sig för dem.
3. Förföljaren Paulus blev plötsligt förändrad.
4. Skeptikern Jakob, Jesu bror, blev plötsligt förändrad.
5. Graven var tom.

Jag kommer nu att gå igenom dessa fem punkter och vilka bevis eller indicier som ger stöd för dem.

FAKTA 1: JESUS DOG GENOM ATT BLI KORSFÄST

I alla fyra evangelier rapporteras samstämmigt att Jesus blev korsfäst. Men samma vittnesmål ges även av utombibliska vittnen:

Josefus (ca 37–100)

”När Pilatus, efter att ha hört anklagelserna från män av den högsta rang bland oss, hade dömt honom till korsfästelse...”³

Tacitus (ca 55–120)

”Nero ... orsakade fruktansvärda plågor för en klass som var avskydd för sina styggheter, dessa kallades kristna av befolkningen. Kristus, från vilket namnet har sitt ursprung, led det extrema straffet under Tiberius regeringstid dömd av en av våra prokuratorer, Pontius Pilatus.”⁴

Lucius av Samosata – en grekisk satiriker (ca 120–180)

”De kristna tillber en man till denna dag ... som blev korsfäst.”⁵

Mara Bar-Serapion (Brevet skrivet ca 73)

”Vad gott fick judarna av att de mördade sin Vise Konung, när man beaktar att från den tiden drevs riket bort från dem?”⁶

Talmud

”Jesus blev hängd på påskkvällen.”⁷

Att korsfästas beskrevs också som att

hängas på trä under antiken.⁸

Se till exempel:

”Kristus har friköpt oss från lagens förbannelse genom att bli en förbannelse i vårt ställe. Det står skrivet: Förbannad är var och en som är upphängd på trä.” (Gal. 3:13 SFB15)

Slutsats

Det är uppenbart att man kan beakta Jesu död genom korsfästelse som ett välgrundat historiskt faktum som i såväl bibliska som tidiga obibliska källor är understött av samstämmiga vittnesmål – flera av dem med en negativ hållning till den kristna tron. Det här innebär samtidigt att Jesus verkligen var en historisk person som levde på den tid Nya testamentet anger att han levde. Det är bara historiska personer som kan utsättas för en historisk korsfästelse. Till och med den extremt kritiske forskaren John Dominic Crossan från ”*The Jesus Seminar*” – som är känt för att bestå av radikala forskare som förnekar det mesta vad gäller Nya testamentet – skriver därför:

”Att Jesus korsfästes är så säkert som någonting historiskt någonsin kan bli.”⁹

FAKTA 2: JESU LÄRJUNGAR VAR ÖVERTYGDADE OM ATT HAN UPPSTOD OCH VISADE SIG FÖR DEM

Bland forskarna inom området råder det i praktiken konsensus om att lärjungarna trodde att Jesus hade visat sig för dem som uppstånden från de döda. Den samsynen grundas bland annat på dessa punkter:

1. Lärjungarna själva hävdade att den uppståndne Jesus hade visat sig för dem.
2. Efter att lärjungarna hade sett den uppståndne var de förvandlade från rädda och förnekande individer som fruktade för sina liv och gömde sig, till att modigt offentligt proklamera Jesu död och uppståndelse. Detta trots vetskapen om att det tveklöst ledde till svårigheter, ibland tortyr, fängelse eller död.

Men hur kan man vara säker på att den bild som Nya testamentet målar upp är korrekt? Är det verkligen så att Jesu lärjungar proklamerade att Jesus uppstått från det döda? Ja, det kan man sluta sig till baserat på nio tidiga och oberoende källor som kan delas upp i tre kategorier:

1. Paulus vittnesmål om lärjungarna.
2. Den muntliga traditionen i den tidiga kyrkan.
3. Skrivna verk i den tidiga kyrkan.

Paulus

Paulus kände personligen flera av apostlarna, däribland Petrus, Johannes och Jakob.¹⁰ I Första Korinthierbrevet 15:1–21 vittnar Paulus om hur central förkunnelsen om Jesu död och uppståndelse är för honom och de andra apostlarna:

”Om Kristus inte har uppstått, då är vår predikan meningslös och er tro meningslös. Då står vi där som falska vittnen om Gud.” (1 Kor 15:14-15a)

Den muntliga traditionen

Forskare är eniga om att det finns en tidig muntlig tradition som blivit en del av böckerna i Nya testamentet. Den här traditionen är alltså äldre än de nytestamentliga skrifter där de numera återfinns. En sådan tradition hittas i Första Korintierbrevet 15:3–5. Brevet är nedtecknat ca 55 e Kr, så traditionen är ännu äldre än så:

”Jag förde vidare till er det allra viktigaste, vad jag själv har tagit emot: att Kristus dog för våra synder enligt Skrifterna, att han blev begravd, att han uppstod på tredje dagen enligt Skrifterna och att han visade sig för Kefas och sedan för de tolv.”

Många, även kritiska, forskare menar att Paulus mottog den här bekännelsen när han besökte Petrus och Jakob tre år efter sin egen omvändelse. Det betyder i så fall att han mottog den inom fem år från det att Jesus dog och uppstod.

Skrivna verk

Alla fyra evangelier samt Apostlagärningarna, som är skrivna under det första århundradet, vittnar om Jesu uppståndelse från det döda.

Utöver detta finns även ett samstämmigt vittnesmål från kyrkofäderna. Kyrkofäderna är kyrkoledare i den period som följde på apostlarnas tid. En del av kyrkofäderna hade själva umgåtts med apostlarna och mottagit undervisning direkt från dem. En del hade också utsetts som kyrkoledare av apostlarna. Därför är det med stor sannolikhet så att deras undervisning kan härledas tillbaka till apostlarna. Följande kyrkofäder vittnar om att apostlarna på ett dramatiskt sätt hade påverkats av Jesu uppståndelse och frimodigt vittnade om den, trots det martyrium som oftast följde. Jesu uppståndelse var också ett centralt inslag i de brev som de skrev till församlingarna.

1. Clemens (ca 30–100). Biskop i Rom. Kanske den som Paulus nämner i Filipperbrevet 4:3.
2. Polykarpus (ca 69–155). Biskop i Smyrna, antagligen tillsatt av Johannes.
3. Irenaeus (ca 130–202).
4. Tertullianus (ca 155–220).
5. Origenes (185–ca 254).

Utöver dessa kyrkofäder skrev även Eusebius (263–ca 339), som ofta kallas den första kyrkohistorikern, om Jesu uppståndelse och lärjungarnas övertygelse om denna. Han hade tillgång till många källor

som numera är försvunna. Vad gäller Paulus och Petrus martyrskap citerar han Dionysos av Korinth (skrev ca 170), Tertullianus (skrev ca 200) och Origenes (skrev ca 230–250). Vad gäller martyriet för Jesu bror Jakob citerar han Josefus (skrev ca 95), Hegesippus (skrev ca 165–175) och Clemens av Alexandria (skrev ca 200).

Alla dessa källor, bibliska och utombibliska, bekräftar lärjungarnas villighet att lida och dö för att de höll fast vid budskapet om Jesu död och uppståndelse. Det finns inga källor som vittnar om någon annan inställning hos lärjungarna än denna, de var villiga att dö för sanningen i sitt budskap.

Övertygelsen bevisas i villigheten att lida

Att lärjungarna verkligen var övertygade om att de hade sett Jesus som uppstånden demonstreras således av att de var villiga att lida martyrdöden för budskapet om den uppståndne frälsaren. Tertullianus och Origenes rapporterar om hur Paulus blir halsuggen och Petrus korsfästs för budskapets skull under Neros tid, kanske 64 e.Kr. Tertullianus rapporterar att de mötte martyriet med frimodighet och till och med glädje.

Man bör notera att de här lärjungarna inte hade blivit övertygade av att någon annan berättade om att Jesus hade uppstått. Till en början misstrodde de till och med de kvinnor som var uppståndelsens första vittnen. Det var sålunda sin egen erfarenhet de vittnade om. De hade själva, med sina

egna ögon, sett den uppståndne Jesus och visste till 100 procent att de talade sanning. Varför skulle de alla, utan undantag, vara villiga att lida och dö för budskapet om den uppståndne om de innerst inne visste att allt bara var en lögn?

Det finns inte en enda rapport om att någon ändrade sitt budskap under tortyr, inte en enda. Kristendomen har alltid haft många fiender och skulle någon av lärjungarna ha avfallit skulle kritikerna tveklöst ha använt detta i sina angrepp på kristendomen och dess sanningsanspråk.

Det finns åtminstone sju tidiga källor som vittnar om lärjungarnas ståndaktighet i martyriet: Lukas, Clemens av Rom, Polykarpus, Ignatius, Dionysius av Korinth, Tertullianus och Origenes. Inkluderar man källor som vittnar om Paulus och Jesu bror Jakob finns elva tidiga källor, bland annat Josefus.¹¹

Detta kan betraktas som ett faktum

Bevisen för att lärjungarna verkligen var helt övertygade om att de hade sett den uppståndne Jesus är så överväldigande att även hyper-kritiska forskare som Bultmann och den ateistiske Gerd Lüdemann accepterar det som ett faktum. Lüdemann skriver:

”Det kan anses som historiskt säkerställt att Petrus och lärjungarna hade erfarenheter efter Jesu död där han uppenbarade sig för dem som den uppståndne Kristus.”

FAKTA 3: FÖRFÖLJAREN PAULUS FÖRÄNDRAS PLÖTSLIGT

Historien om den dramatiska förändring som hade inträffat hos Paulus efter att han mött Jesus på Damaskusvägen omvittnas av honom själv i breven till Korinth, Galaterna och Filippi. Utöver detta finns berättelsen i Apostlagärningarna.¹² Händelsen verkar även ha varit känd i Judéen inom tre år från händelsen. I Galaterbrevet 1:22–23 skriver Paulus så här:

”Personligen var jag okänd för Kristi församlingar i Judéen, de hade bara hört sägas: ’Han som förr förföljde oss förkunnar nu den tro han tidigare ville utrota.’” (SFB15)

Det som är annorlunda med Paulus jämfört med de ursprungliga lärjungarna är att han från början var en fiende till den kristna rörelsen. Han blev så övertygad av mötet på Damaskusvägen att hans tidigare liv och övertygelse omkullkastades. Från att ha haft en privilegierad och respekterad position i samhället var Paulus villig att acceptera det lidande det innebar att predika Jesus Kristus som korsfäst och uppstånden.

Paulus omvändelse och villighet att lida för evangeliet omvittnas förutom av Paulus själv och Lukas, Apostlagärningarnas författare, även av Clemens av Rom, Polykarpus, Tertullianus, Dionysius av Korinth och Origenes.

FAKTA 4: JESU BROR JAKOB BLIR EN LÄRJUNGE

Enligt Nya testamentet hade Jesus åtminstone fyra bröder: Jakob, Josef (eller Joses), Judas och Simon, samt systrar.¹³

Även Josefus nämner Jakob som en av Jesu bröder (se Antiquites 20:200).

1. Före Jesu uppståndelse från det döda rapporteras Jakob vara bland de som inte trodde.¹⁴

”När hans anhöriga fick höra om det gick de ut för att ta hand om honom, eftersom man sade att han var från sina sinnen.” (Mark 3:21 SFB15)

”Inte ens hans bröder trodde på honom.” (Joh 7:5 SFB15)

2. I det tidiga materialet i Första Korintierbrevet 15:3–7 nämns specifikt att Jesus visade sig för Jakob.¹⁵

3. Efter detta har Jakob kommit till tro och blivit en av ledarna i den kristna församlingen.¹⁶

4. Jakob var nu så övertygad om sanningen i Jesu död och uppståndelse att han var villig att lida martyrdöden. Att han gjorde så omvittnas av flera utombibliska källor, såväl kristna som icke-kristna: Josefus, Hegesippus och Clemens av Alexandria.¹⁷

Vad hade hänt som förvandlade skeptikern till en troende som var villig att lida martyrdöden? Antagligen var det att Jesus visade sig för honom som uppstånden.

FAKTA 5: DEN TOMMA GRAVEN

Till skillnad från de fyra första fakta som omfattas av i praktiken alla forskare på området är det en något högre andel – ca 25 procent – som ifrågasätter att graven verkligen var tom.¹⁸ Gary Habermas har identifierat 23 argument till stöd för Nya testamentets version som finns även bland kritiska forskare, men vi ska se på endast tre av dem.

Argument 1: Jerusalemfaktorn

Jesus avrättades i Jerusalem. Det var också där som Jesus först uppenbarade sig för lärjungarna och hundratals andra judar:

”Därefter visade han sig för mer än femhundra bröder på samma gång. De flesta av dem lever än, även om några har insomnat.” (1 Kor 15:6 SFB15)

Det skulle ha varit en omöjlighet för budskapet om en uppstånden Jesus att ta fart i Jerusalem om graven inte hade varit tom, och det finns inte något textvittne som påstår något sådant – vare sig i romerska eller judiska källor. Som bekant fanns det många kritiker till evangeliet, och skulle det ha funnits grund till att förneka att gra-

ven var tom skulle det givetvis ha varit ett huvudargument mot att Jesus faktiskt hade uppstått. Under det andra århundradet skrev till exempel Celsus specifikt mot Jesu uppståndelse från det döda, men han förnekar inte att graven var tom.

Att sådana skrifter saknas beror nog inte heller på att de inte överlevt. Skulle en sådan anklagelse ha varit känd skulle den tveklöst ha bemötts i de skrifter som skrevs av kyrkofäderna och andra tidiga kristna vittnen och apologeter.¹⁹ Men det finns inte ett enda exempel på att ett sådant argument bemöts. Den logiska förklaringen till tystnaden är att ingen kunde påstå att graven var annat än tom.

Argument 2: Omvittnas av fiender

Om en vän vittnar till din fördel kan det givetvis vara ett korrekt vittnesmål, men om en fiende vittnar om samma sak ökar trovärdigheten ytterligare. Det är alltså inte endast tyst om saken från Jesu fiender. Även dessa *medgav* indirekt att graven var tom, i och med att de anklagar Jesu lärjungar för att ha stulit kroppen.²⁰

”Dessa samlades med de äldste och beslöt att ge soldaterna en stor summa pengar och sade: ’Säg så här: Hans lärjungar kom på natten och rövade bort honom medan vi sov.’” (Matt 28:12 SFB15)

Graven var alltså tom! Hade en kropp av något slag funnits att visa upp hade man inte behövt anklaga lärjungarna för stöld.

Det här är det enda försöket att förklara den tomma graven man känner till från Jesu fiender. Men som vi redan har noterat: Om denna anklagelse skulle vara sann blir lärjungarnas villighet att med sina liv betala för vad de visste var en lögn svår att förstå.

Argument 3: Kvinnor som primära vittnen

I alla fyra evangelier presenteras kvinnor som de första uppståndelsevittnena. Det är endast i två av dem som det kommer fram att även två av de manliga lärjungarna besökte den tomma graven.²¹

Detta är anmärkningsvärt eftersom kvinnliga vittnen inte betraktades som lika tillförlitliga som män i vare sig romersk eller judisk kultur. En kvinnas vittnesmål kunde faktiskt jämföras med en rövares vittnesmål.

Om Jesu tomma grav var en bluff är det därmed obegripligt att man skulle fabricera en historia där kvinnor var de första och primära vittnena, i två av evangelierna dessutom de enda. Den enda logiska motiveringen att presentera kvinnor som huvudvittnen är att det var så det gick till.

Slutsats om den tomma graven

Redan på basis av de här tre argumenten – men det finns alltså åtminstone 20 till – kan budskapet om den tomma graven anses historiskt tillförlitligt. Så här skriver kyrkohistorikern William Wand:

”Alla strikt historiska bevis som finns talar för den tomma graven. De forskare som förkastar den borde inse att de gör det på basis av något annat än historiskt vetenskapliga belägg.”²²

Skulle den tomma graven stå som ett ensamt argument skulle den inte bevisa mycket. Då skulle en stöld vara ett mer trovärdigt alternativ. Men kombinerat med vittnesmålen om att Jesus visade sig för lärjungarna och vid ett tillfälle 500 andra, samt Paulus och Jakobs omvändelse, gör trovärdigheten för att graven faktiskt var tom stor. Att de alla var villiga att dö för vittnesmålet styrker trovärdigheten ytterligare. De hade inte blivit övertygade av någon annan, åtminstone Petrus och Johannes hade med egna ögon sett den tomma graven. Petrus blev en annan människa efter uppståndelsen än han var under påsken då han förnekade och svor att han inte kände ”den mannen”.

VAD INNEBÄR DESSA FEM FAKTA?

Dessa fem fakta är fakta som, vad gäller de fyra första, accepteras av nästan alla seriösa forskare inom området, och vad gäller den tomma graven av en stor majoritet.

De fem fakta är:

1. Jesus dog genom att bli korsfäst.
2. Jesu lärjungar var övertygade om att han uppstod och visade sig för dem.

3. Förföljaren Paulus förändras plötsligt.
4. Jesu bror Jakob blir en lärjunge.
5. Den tomma graven.

Det här är alltså fem fakta som en teori måste kunna förklara. En och samma teori måste därtill kunna förklara *alla fem* fakta, inte bara en eller två av dem.

En teori som harmonierar fullständigt med alla fem fakta är att Jesus korsfästes, att han uppstod från graven och visade sig för lärjungarna, Jesu bror Jakob och senare Paulus. Detta är den enda teorin som klarar av att förklara alla fem fakta samtidigt. Att så är fallet erkänns av seriösa forskare, även sådana som ändå inte anser att Jesus verkligen både dog och uppstod. Man kan inte trovärdigt förklara alla fem fakta på något annat sätt, åtminstone är det ännu ingen som lyckats.

Försök till andra förklaringar

Jag kommer inte att gå igenom de alternativa förklaringarna som presenterats, utan väljer här att bara kort relatera till dem. Jag hänvisar till Gary Habermas för en gedigen genomgång.

Några vanliga förslag:

1. En legendartad utveckling då de historiska händelserna så småningom broderas ut.
2. Lurendrejeri, endera så att lärjungarna ljuger om allt eller så att någon annan stjälar kroppen.
3. Jesus dog inte på riktigt.
4. Hallucinationer.

Det finns givetvis många fler, men ingen av dem kan förklara alla fem accepterade fakta med någon trovärdighet. Vad gäller dessa fyra noterar jag kort följande:

1. Budskapet om Jesu död och uppståndelse var det som lärjungarna predikade i Jerusalem nästan direkt efter händelserna. Även mycket kritiska forskare medger att det skedde inom några år efter Jesu död och uppståndelse. Då var Jerusalem ännu fullt av människor som hade varit med om de ursprungliga händelserna. Därmed fanns det ingen tid för några legender att utvecklas.
2. Lärjungarna var villiga att bli martyrer på basis av vad de själva sett och hört, inte vad någon annan hade ljugit ihop för dem. De själva var källan till uppfattningen att Jesus dött, uppstått och visat sig för dem.
3. För den som vet något om korsfästelseprocessen är det klart att en halvdöd Jesus som skulle ha visat sig för lärjungarna men oförmögen att gå med sina förstörda fötter osv inte skulle ha övertygat lärjungarna om att han var en uppstånden Messias som besegrat döden.
4. Hallucinationer upplevs inte tillsammans i stora grupper, och Jesus visade sig samtidigt för många. Fienden Paulus har ingen orsak att hallucinera om en uppstånden Jesus. Han var ju övertygad om att han var en bedragare – som man äntligen hade fått livet av.

Det här är alltså några av de vanligaste och bästa alternativa förslagen.

SLUTSATS

På basis av vad jag presenterat ovan kan jag dra slutsatsen att det mest sannolika är att Jesus från Nasaret inte bara levde som en historisk person och sedan dog korsfästelsedöden, utan även uppstod och visade sig som uppstånden – hans grav var verkligen tom.

Denna slutsats drar jag inte primärt för att jag menar att Bibeln är Guds ord, att den är felfri, att evangelierna verkligen är skrivna av lärjungarna osv. I stället drar jag den på basis av de fem fakta som är omvittnade av många källor, kristna som icke-kristna, vänliga som fientliga. Slutsatsen dras oberoende av vem som skrivit evangelierna osv. Den dras utgående från fakta som accepteras även av dem som bekänner sig som ateister och som förnekar att Nya testamentet är något annat än ett gammalt kulturellt dokument, som vilka andra skrifter som helst. Slutsatsen att det mest troliga är att Jesus verkligen uppstod från det döda dras på basis av historiskt väl belagda fakta.

Vad hindrar då alla att acceptera att Jesus dog och uppstod som de historiska källorna så samstämmigt vittnar om? En sak som kan hindra är förstås att man från början utesluter att det finns en Gud som är mäktig att ingripa i historien, som har makt att när han vill sätta naturlagarna ur spel. Utesluter man att en sådan Gud existerar, kan man knappast godkänna tanken att Jesus faktiskt uppstod från

det döda. Men det är å andra sidan en naturalistisk hållning som inte alls är nödvändig för ett vetenskapligt sätt att kunna nalkas de historiska händelserna.

Tore Jungerstam är teolog och specialiserad på Gamla testamentets exegetik. Han är verksam vid teologiska fakulteten på Åbo akademi. Denna artikel finns även publicerad på SEA:s resurssida Vetenskapochtro.se

SEA Papers är Svenska Evangeliska Alliansens (SEA) essäserie inom evangelikal teologi och etik. SEA är ett nätverk av kristna tvärs över samfundsgränserna. Vår vision är:

- att bygga ett nationellt nätverk av evangeliska/evangelikala kristna i Sverige, som tillsammans och i sina olika sammanhang utvecklar och bidrar med evangelikal teologi och tillämpar den i församlingsarbetet, i den teologiska debatten och i samhällsdebatten
- att vara en konstruktiv kraft som i öppenhet, dialog och debatt driver ett evangelikalt perspektiv
- att förmedla impulser från och kontakter med den växande världsvida evangelikala gemenskapen

SEA:s teologiska bas utgörs av Lausannedeklarationen.

Fotnoter:

1. G Habermas & M. R. Licona, *The Case for the Resurrection of Jesus*, Grand Rapids: Kregel Publications 2004.
2. Habermas har gjort en omfattande kartläggning av olika forskares åsikter och därifrån kommit fram till procentatsen.
3. Josefus, *Antiquities* 18.64.
4. Tacitus, *Annals* 15.44 (ca 115 e Kr).
5. Lucian of Samosata, *The Death of Peregrine* 11–13. (ca 150 e Kr).
6. Dokumentet finns på British Museum, Syriac Manuscript, Additional 14,658.
7. *Talmud*, Sanhedrin 43a.
8. Livy 1:26:6ff; Luk 23:39; Gal 3:13.
9. John Dominic Crossan, *Jesus: A Revolutionary Biography*, San Fransisco: Harper Collins 1991, s 145; se också s 154, 196, 201.
10. Gal 1:18–19; 2:2–20. Om detta råder det i praktiken konsensus bland forskarna.
11. Då adderas följande källor: Paulus, Josefus, Hegesippus och Clemens av Alexandria.
12. 1 Kor 15:9–10; Gal 1:12–16, 22–23; Fil 3:6–7; Apg 9:1–19.
13. Matt 12:46–50; 13:55–56; Mark 3:31–35; 6:3; Luk 8:19–21; Joh 2:12; 7:3, 5, 10; Apg 1:13–14; 1 Kor 9:5; Gal 1:19.
14. Andra ställen som antyder att Jesus inte accepterades är Matt 13:55–57 och Mark 3:31–35.
15. ”Sedan visade han sig för Jakob och därefter för alla apostlarna” (1 Kor 15:7).
16. Apg 15:12–21; Gal 1:19.
17. Skrifterna av Hegesippus och Clemens finns inte längre tillgängliga, men de citeras av kyrkohistorikern Eusebius (300-talet): *Ecclesiastical History* 2.23 samt av Josefus: *Antiquities* 20.200.
18. Habermas identifierade mer än 100 kvalificerade forskare för och 35 mot. Bland kritiska forskare har Habermas identifierat 23 olika argument för att graven faktiskt var tom. Habermas & Licona: *The Case for the Resurrection of Christ* 2004, 287.
19. Text Justinus, Tertullianus och Origenes.
20. Anklagelsen omvittnas även av Justinus Martyren, *Trypho* 108 samt Tertullianus, *De Spectaculis* 30.
21. Så sker i Luk 24:12 och Joh 20:3–9.
22. William Wand, *Christianity: A Historical Religion?*, Valley Forge: Judson Press 1972, s 93–94.